

MICHEL DORBAN

TÖRTÉNELMI ADALÉK AZ AGRÁRGAZDASÁGOK DINAMIKÁJÁNAK ELEMZÉSÉHEZ

*(Contribution historique à l'analyse de la dynamique
des exploitations agricoles)*

Ha megvizsgáljuk az agrártörténészek munkáit, észre kell vennünk, hogy előbb vagy utóbb két kérdést tesznek fel maguknak. Az első a „gazdaság méretére” vonatkozik, ehhez kapcsolva a „gazdaságosság küszöbének” nevezhető tényezőt. A második szempont inkább társadalmi jellegű: a vizsgált közösségen belül a „birtok-koncentráció”. E két kérdés természetesen igen fontos. A vonatkozó válaszok értelmezése, ha egyáltalán vannak ilyenek, eléggé sokrétű.

A sokrétűség feloldását elősegítendő, megpróbáljuk felsorakoztatni a magyarázatul vagy legalábbis értelmezésül szolgáló változókat, melyek számunkra fontosnak látszanak. E változókat azonban csak akkor lehet megérteni, ha a hosszú távú történelemhez fordulunk. Alábbi tapasztalataink egy elég specifikus agrárvilágra vonatkoznak: a hajdani Luxemburg hercegségre 1500 és 1900 között, amit 1839-ben hosszában kettéosztottak: egyrészt egy ugyanolyan nevű belga tartományra, másrészt a Luxemburgi Nagyhercegségre. A föld minősége a földrajzi egységet vízszintesen osztja ketté: délre van a „jó vidék”, északra az Ardennek.

A „gazdaságok mérete” nem olyan lényeges, mint struktúrájuk. Ha e struktúra magyarázatául szolgáló változókat egyszer meghatároztuk, már csak egymásra gyakorolt hatásukat, vagy más szavakkal, komplex voltukat kell bemutatnunk.

A változó tényezők:

A következő felsorolás semmiféle különösebb sorrendiséget nem jelent.

a.) A természeti adottságok

A természeti adottságokat mindazonáltal joggal tehetjük az első helyre. A talaj természetes minősége közvetlenül befolyásolja a gazdaság globális struktúráját, ami vagy a mezőgazdaságra, vagy az állattenyésztésre helyezi a fő hangsúlyt. Az intenzív vagy extenzív állattenyésztés közötti választás ugyancsak a természeti adottságokhoz van kötve, de nem kizárólag. A föld minősége „agronómiai változó” segítségével javítható, amiket alább sorolunk fel. Csökkenhet vagy egyforma maradhat, a föld jogi állapotához kötődő ősi gyakorlatoknak megfelelően. Itt a kollektív tulajdonú földeken lévő irtásokra gondolunk.

b.) A jogi adottságok

Ide tartozik helyi viszonylatban a föld jogi helyzete és átfogóbban a „gazdaság-és agrárpolitika”.

A föld jogi státusa az ancien régime idején összetett. De ez a komplexitás a „szegények” számára kedvező: a földet lehet használni anélkül, hogy az ember tulajdonos lenne. A tényleges magántulajdon mellett fontos helyet foglal el a „kollektív” és a „községi” tulajdon. E formák a 19. század folyamán lassan elmosódnak. A történész érdeklődését a jogi státus egy korrelációja kelti fel, ami a helyi parasztság gondolkozásmódjára világít rá: a saját kezelésben való művelés vagy a haszonbérbeadás szerepe.

Mikortól lehet beszélni „agrárpolitikáról” vagy „gazdaságpolitikáról”? A későbbi Belgium keretei a között a 18. század második felében ez az osztrák kormány műve: a legeltetési jog, a mesterséges legelők, a községi javak megosztása... E politika hatása az agrárgazdálkodás struktúrájára a 19. sz. folyamán növekvő mértékben folytatódik.

c.) A szomszédos gazdaság adottságai

Itt egyrészt egy piacgazdaság létre vagy nemléte gondolkodunk, másrészt a társadalmon belül a másodlagos és harmadrendű szektorok fontosságára.

E keretek között az agrárgazdálkodás és termelés egészen belül hasznos megállapítani az önellátást szolgáló részt és a piac számára fenntartottat. Itt most nem térünk ki rá, hogy az önellátás nemcsak a gazdálkodás szintjén, de az agrárközösség, a régió szintjén is kialakulhat.

A piacgazdálkodás kereslet létezését tételezi fel. Ez lehet helyi, és így a helytől függően már igen korán előfordulhat, vagy rendszeresen a környező gazdasághoz tartozhat. Amikor e keresletet teljesen helyi jelenségként határozzuk meg, a korábbi korszakokra gondolunk, mint pl. a 16. századra, amikor is a sűrű népesség a fejlett urbanizációval megteremthette a piacgazdaságot. Mindig helyhez kötött és igen fontos a hadseregek kereslete. Luxemburg hercegségben a piacgazdaság körülményeit elősegíti a hadiszállítók tevékeny jelenléte a 16. és főleg a 17. században. Ez a javak és a személyek mozgásával arányos növekedést mutat: a földművelés története ettől fogva az utak, a vásárok és a piacok, a vám- és fiskális politika történetével kapcsolódik össze. Azt lehetne gondolni, hogy a piacgazdaság növekedése ugyancsak arányban van azzal a tényezővel, mely a társadalomban a pénzt tartja a kezében. Ez nehéz kérdés, melyet ritkán érintenek, holott igen fontos.

A másodlagos és harmadrendű szektorok fejlődése nem áll távol a földművelés szerkezetének kialakításától. Ha ezek túlsúlyban vannak, élelmezik a kereslet erőit. Ez az első, és így nyilvánvaló szempont. Szövevényesebb kérdés egy iparosodott társadalomban az „alkalmi munkások” léte: a földművelés, alapvetően a feleség kezében, pénzügyi hozzájárulást jelent, gyarapítja a fogyasztó javakat, a megtakarítást és ennél fogva fokozza a biztonságot.

d.) Az agronómiai adottságok

Itt mindjárt a „tudományos ismeretekre” gondolunk, és ezzel a trágyára és más kémiai termékekre, a gazdálkodás gépesítésére... Semmi nem volt a 19. század első fele előtt? Volt és nem volt. Nem volt, ha Flandria földművelésére gondolunk a 16. századtól kezdve és Angliáé a 18. században. Van azonban némi, kevésbé észrevehető és mégis hatékony előrelépés, ami a józan ész és nem agronómiai elméleteken alapszik, így Luxemburg földjein a 16–17. századig felcserélik az 1/3 rozs – 2/3 zab arányát az 1/2 „kemény gabona” és 1/2 tavaszi vetés (tavaszi búza) arányra.

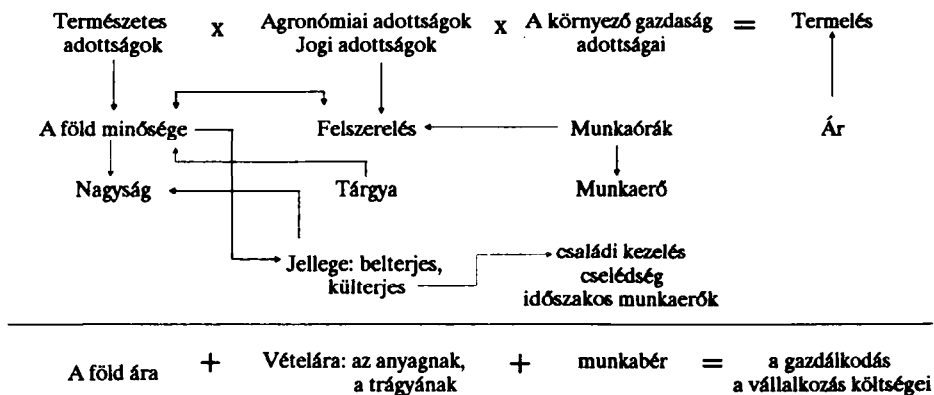
A változók egymásra hatása

Célunkhoz nem elegendő csupán felsorolni a változókat. Egymásra hatásuk adhatja meg a vezérfonalat a földművelés elemzéséhez. Az előbbieken már bemutattuk az agronómiai változók hatását a „természetes” adottságokra. Valójában ezek minden időnk minden pillanatában mind hatnak egymásra.

1850-ben Luxemburgban pl. adva van egy földbirtok, természetes talajjal, gyakorlatilag trágyázás nélkül, gépesítés nélkül, amikor a „kollektív” és „községi” földművelés elolvadt, mint a hó a napon, abban a korszakban, amikor szélesre nyíltak a helyi piac kapui, viszont kevés kapcsolat létesül az országos piaccal, a régi vasiparból kikerült, rosszul fizetett emberanyagból álló időszakos munkaerővel megdolgozva, amikor politikai program indult a földek feltörésére, és feltámadnak az első ellentétek az intenzív és extenzív állattenyésztés között.

Itt elsőbbséget kell adni a különböző idejűség szempontjának. Kétféleképpen. Hangsúlyozni kell először bizonyos változó tényezők megjelenésének differenciáló hatását az idők folyamán – nyilvánvaló példa a trágya feltűnése és elterjedése. A piacgazdaság hosszú távon sokkal kevésbé hat ebbe az irányba. Idővel ezután fontos tényező egy olyan generáció megjelenése, mely a mezőgazdaság alakításánál a földművelő életéhez vagy a paraszt-házaspár egységéhez igazodik.

Ezek a különböző idejű, különböző perspektívák a már feltárt változó tényezők egyenletén nyugszanak. Mindegyik gazdaságnak van valami célja: bizonyos mennyiségű termelés, legyen növényi vagy/és állati. E mennyiség sorsa alapvetően egy piacgazdaság lététől függ. Ez a mennyiség határozza meg a vállalkozás életképességének a küszöbét. Amikor az élelmezés a gazdaság költségvetésének fő részét teszi ki, a csaknem teljes önellátás állapota különösebb nehézség nélkül megjelöli az életképesség küszöbét. Sajnos, azonkívül, hogy ez a helyzet teljesen feltételes, igen ritka, hogy a családi költségvetések történetét hozzávetőlegesen pontossággal ismerjük. Pedig ez az egyik kulcsa az agrárgazdálkodás történetének. A termelés mennyisége olyan egyenlet eredménye, ahol az ismeretlenek csupán az eddig már meghatározott adottságok.

Ha szükséges, felmérhetjük, milyen kevés jelentősége van a „gazdaság nagyságának” mint változó tényezőnek egy régió agrárgazdaságainak jellegzetességei között. Ezzel szemben a „teljes termelés” alkalmasabb erre a szerepre, következményével, a „gazdálkodás költségei” tényezőjével. De ez is túlságosan leszűkítő jellegű annak, aki meg akarja érteni egy gazdaság struktúráját egy adott pillanatban. A különböző változó tényezők játékának megértése többet mond, így a társadalom egészének életét látjuk.